

СУТЬ ПОНЯТТЯ “ПІДГОТОВКА ВИХОВАНЦІВ ДО ЖИТТЯ” В КОНЦЕПЦІЇ А. МАКАРЕНКА

Теоретично розглянуто педагогічний досвід А. Макаренка щодо підготовки вихованців. Реалізація досвіду А. Макаренка розкриває суть виховання як складової цілісного педагогічного процесу.

Ключові слова: педагогічна спадщина А. Макаренка; виховання громадянина, сім'янина, працівника; всебічний розвиток вихованця.

Всебічно і гармонійно сформована особистість є метою цивілізованого суспільства. Ця мета не втратила своєї значущості протягом сторіч, починаючи з афінської системи виховання, де й зародилося розуміння гармонійності людини (калокагатія – ідеал фізичної і моральної досконалості). Гармонія була метою виховання в афінській, римській, візантійській системах, а через тисячу років – в епоху Відродження, згодом – у період нового часу (XVIII–XIX ст.). З ініціативи видатного французького представника “нової філософії” Рене Декарта (1596–1650) термін “гармонія” було доповнено терміном “всебічність”. Так було сформовано концепцію гармонійно розвинутої людини. Поняття “всебічний і гармонійний розвиток” почали трактувати як ідеал, до якого слід прагнути в процесі виховання. Проте сучасне його розуміння не є однозначним: одні схильні вживати його щодо професійної сфери, інші – стосовно сфери духовного розвитку, поділяючи людей за освітою на “фізиків” і “ліриків”; дехто вбачає у всебічності набір чеснот. Вітчизняна педагогіка не відразу підійшла до розуміння мети виховання як втілення цього ідеалу в життя [1]. Прикладом є іронічна думка видатного українського педагога А. Макаренка: “Розігнавшись на західноєвропейських трамплінах, наші теоретики стрибають надто високо і вбачають мету виховання у всебічному розвитку людини... Під метою виховання я розумію програму людської особи, програму людського характеру, причому в поняття характеру я вкладаю весь зміст особистості, тобто і характер зовнішніх виявів, і внутрішньої переконаності, і політичне виховання, і знання, геть усю картину людської особи; я вважаю, що ми, педагоги, повинні мати таку програму людської особи, до якої ми повинні прагнути... Я побачив у своїй виховній роботі, що, дійсно, повинна бути й загальна програма... й індивідуальний коректив до неї” [1]. У наведених міркуваннях мета виховання переплітається із завданнями, які кожна епоха ставить перед суспільством, а суспільство – перед школою. Саме тому ми розглянемо виховання, як складову цілісного педагогічного процесу, метою якого є формування особистості та підготовка дитини до дорослого життя. Результатом такої підготовки є те, що дитина повинна засвоїти та усвідомити ряд важливих завдань, які чекають її на порозі вступу до дорослого життя.

Мета статті – розглянути педагогічний досвід А. Макаренка щодо підготовки вихованців.

Цінний досвід з питання підготовки дитини до дорослого життя накопичений у педагогічній спадщині А. Макаренка, а саме в діяльності колонії

ім. М. Горького та комуни ім. Ф. Дзержинського. Багато працювали над висвітленням життя й діяльності А. Макаренка його співробітники і вихованці М. Фере, В. Терський, Є. Пихоцька, С. Калабалін, Є. Ройтенберг та ін. Окремі питання щодо підготовки вихованців до життя розглядалися в літературі багатьма науковцями. Зокрема, аналізом питань дитячої продуктивної праці у виховній системі А. Макаренка займалися Т. Ахаян, Р. Бескіна, М. Виноградова, А. Тер-Гевондян; А. Фролов розглядав господарсько-фінансові й організаційні питання діяльності колективу навчально-виховного закладу, яким керував А. Макаренко. У Німеччині Г. Хілліг видав цілу серію архівних матеріалів з діяльності колонії ім. М. Горького та комуни ім. Ф. Дзержинського [6, с. 3]. Висвітлення аспектів сімейного виховання А. Макаренка розглядали такі науковці, як Н. Стрельнікова, О. Хромова, Л. Дзюбко, М. Теслюк, Т. Омеляненко та ін.

Проаналізувавши наукові джерела, присвячені педагогічній діяльності А. Макаренка, ми прагнемо теоретично розглянути цілісну проблему підготовки вихованців до життя.

Зараз ми розглянемо виховання як складову цілісного педагогічного процесу, метою якого є формування особистості та підготовка дитини до дорослого життя. Результатом такої підготовки є те, що дитина має засвоїти та усвідомити ряд важливих завдань, які очікують її на порозі вступу до дорослого життя:

- 1) повна відповідальність за своє життя, за свої рішення, дії;
- 2) свобода вибору життєвого шляху: професійного становлення, сім'ї, освіти, самоосвіти, оточення, самовдосконалення;
- 3) соціальна адаптація до змінних умов життєдіяльності.

Але, щоб підвести дитину до готовності вирішення таких важливих проблем, її треба виховати. Початковий етап усього виховного процесу – педагогічне проектування. У вихованні важливо заздалегідь уявляти, які якості слід розвинути у вихованців, тобто визначити мету виховання. Мета виховної роботи передбачає “програму людської особистості”, той зразок, ідеал, до якого прагне у своїй роботі педагог. “Ми повинні знати, чого ми домагаємося... Жодна дія педагога не повинна стояти осторонь від поставлених цілей” [5, с. 397].

Метою в досвіді А. Макаренка є виховання бойового, активного, життєвого характеру. Вихованець повинен мати відчуття обов'язку і поняття честі, відчувати свої зобов'язання перед суспільством, повинен уміти підкорятися товаришеві і наказати йому, бути ввічливим, суворим, добрим залежно від умов життя. Він має бути активним організатором; бути наполегливим і загартованим, уміти володіти собою і впливати на інших. Він має бути веселим, бадьорим, підтягнутим, здатним боротися і будувати, здатним жити і любити життя, він має бути щасливим. І таким він повинен бути не тільки в майбутньому, але й у кожен свій нинішній день [5, с. 457].

Умовно ми поділяємо процес виховання на: розумове, фізичне, трудове, моральне, естетичне [2, с. 33–34]. Це всі складові цілісного педагогічного процесу, які більшою чи меншою мірою постійно присутні. Добре організоване виховання має підготувати дитину до трьох головних ролей у житті: громадянина, працівника, сім'янина. Саме цього прагнув А. Макаренко при підготовці вихованців до самостійного життя. Саме тому дуже важливо як дослідницьку проблему (враховуючи обмежені рамки статті) виділити ці аспекти.

Розпочнемо з розгляду статевого виховання дітей та підготовки їх до сімейного життя. Видатний педагог вирішальну роль відводив прикладу батьків як методу статевого виховання: “Справжня любов між батьком і матір’ю, їх пошана один до одного, допомога і піклування, відверто допустимі вияви ніжності і ласки, якщо все відбувається на очах у дітей з першого року їх життя, служать потужним виховним фактором, неминуче викликають у дітей увагу до таких серйозних і гарних взаємин між чоловіком і жінкою” [4, с. 316]. Важливими умовами статевого виховання дітей і підлітків є правильний режим, нормальна завантаженість турботами й роботою. Педагог-практик упевнений: “Невпорядкований досвід статевого життя дуже часто починається в умовах випадкових, безладних зустріч хлопців і дівчат, неробства, нудьги, безконтрольного пустого проведення часу” [4, с. 109]. Головна ідея А. Макаренка, на наш погляд, полягає в тому, що виховати набагато легше, ніж перевиховати: “Правильне виховання з раннього дитинства – це зовсім не така важка справа, як багатьом здається. За своєю трудністю ця справа під силу кожній людині, кожному батькові й кожній матері... Зовсім інше – перевиховання... Перевиховання вимагає і більших сил, і більших знань, більшого терпіння, а не в кожного з батьків все це знайдеться” [4, с. 261].

Звертаючись до праці А. Макаренка “Педагогічна поема”, ми знаходимо важливі роздуми педагога. Він писав: “Наставав момент, коли колоніст після вистави приходив до мене й безсовісно брехав: – Антоне Семеновичу, дозвольте провести дівчат з Пироговки, а то вони бояться. Цей вислів містив рідку концентрацію брехні, тому що і для того, хто просить, і для мене було точно відомо, що ніхто нікого не боїться, і нікого не потрібно проводити, і багатозначне число “дівчат” – гіпербола, і дозволу ніякого не потрібно: у крайньому випадку ескорт зляканої глядачки буде організований без дозволу” [3, с. 274].

Безперечною заслугою А. Макаренка було правильне виховання культури взаємин статей між колоністами (дівчатами й хлопцями) і селянськими дівчатами та юнаками. Основний принцип таких взаємин – кохання має закінчуватися шлюбом. У спогадах педагог зауважував, що з хлопцями легше вести бесіди на делікатні теми, ніж з дівчатами, які все заперечують, що їм хтось подобається [10, с. 68]. Проте, на думку А. Макаренка, правильне виховання має бути тільки спільним: “Як у житті люди разом, так і виховуватися вони повинні разом, і тоді нормально буде йти життя дівчат та юнаків” [4, с. 127].

В основу підготовки вихованця до життя А. Макаренко ставив колективну працю, органічно поєднану з навчанням, грою, спортом. Центральне місце в його системі відводиться поєднанню повноцінної середньої освіти з продуктивною працею на технічно добре обладнаній базі. Головне для А. Макаренка – не “гра в працю”, а організація дитячого виробництва на госпрозрахунковій основі, як на справжньому підприємстві, аби вихованець розумів, що це є справжнім досвідом для подальшого самостійного життя. Системі профтехосвіти потрібно сміливо включати учнів у систему виробничих відносин, бо лише сфера виробництва формує почуття відповідальності за якість продукції, за результат праці, за збереження обладнання, своєчасне постачання. Багато уваги приділяв А. Макаренко питанням фізичного й естетичного виховання дітей і молоді. На першому місці має стояти завдання випустити здорове покоління. “Дохлі виробники і будівель-

ники нам не потрібні, неврастеніки лише зіпсують нашу справу”, – писав А. Макаренко [5, т. 1, с. 190].

А. Макаренко багато уваги приділяв розвитку вихованців з фізичної, естетичної, розумової точки зору, тобто виховання освіченого громадянина. Найбільш ефективним засобом фізичного виховання він вважав гру, і сам спрямовував роботу з розробки і впровадження ігор, які постійно змінювалися. Заняття військовим спортом дисциплінувало вихованців, облагороджувало їх фізично й естетично. Велике значення надавалося туристичним походам. Вихованці пройшли весь Крим, Кавказ, Україну, здійснили подорож по Волзі – усе це сприяло зміцненню здоров’я, фізичному розвитку дітей.

Фізичне виховання поєднувалося з естетичним. Це виявлялося, перш за все, в елементах воєнізації і символіки (сигнали, рапорти та ін.), у ритуальних заходах і діях. Сильним засобом естетичного виховання був хор, оркестр, театр, кіно, клубна робота, читання художньої літератури, заняття образотворчим мистецтвом, велика кількість квітів як у приміщеннях, так і на всій території колонії та комуні. У комуні був гектар прекрасного квітника, краща в Харкові оранжерея. З великим естетичним смаком проводились у колонії свято першого снопа і свято праці. А. Макаренко піклувався про естетичну освіченість своїх вихованців. Повчальною є організована А. Макаренком робота з культурного обслуговування населення сусідніх сіл. У комуні було багато гуртків, клубів, головним був гурток образотворчого мистецтва, у якому нараховувалося 120 осіб. Малювали і писали в комуні дуже багато, наприклад, до свята 1 Травня одного разу було написано лозунгів загальною довжиною три кілометри чотириста метрів, і зробили це 11 вихованців за одну ніч.

До програми виховання А. Макаренко включав і красу одягу, мови, рухів, побуту, праці, відпочинку. Він високо цінував художню простоту, природність, відчуття міри, не міг терпіти грубості, нетактовності, розхлябаності, хизування в роботі, рухах, розмові, вчинках. Він постійно намагався забезпечити єдність внутрішньої і зовнішньої краси людини, єдність етики й естетики. Шліфування емоційно-вольової сфери формувало у вихованців гарні естетичні смаки і високі людські ідеали, до яких вони прагнули не лише в період перебування в комуні чи колонії, але й усе своє життя.

Видатний український педагог А. Макаренко зробив значний внесок у теорію та практику світової педагогіки, його праці містять важливі рекомендації для батьків, учителів, вихователів щодо формування повноцінної особистості. У поглядах А. Макаренка чітко простежується взаємозв’язок між соціальними ролями громадянина та батька (матері); вихованням та перевихованням; організацією сімейного господарства, вихованням у праці та підготовленістю до професійної діяльності; статевим вихованням, вихованням культурних навичок і підготовленістю до створення міцної та щасливої сім’ї. Саме так, на думку А. Макаренка, забезпечується “свобода вихованця”, бо разом із дитинством він проходить водночас серйозну життєву школу. Після такої підготовки вихованець володіє людською гідністю, певними правами, обов’язками.

Висновки. А. Макаренко вважав, що підготовка до життя заснована “на досвіді поведінки”, у єдності особистої відповідальності молодій людині за свій життєвий шлях. Педагогічна система А. Макаренка і його досвід у підготовці

вихованців до життя настільки універсальний та перспективний, що знайде своє застосування ще в багатьох системах.

Список використаної літератури

1. Касьяненко М.Д. Педагогіка співробітництва : навч. посіб. / М.Д. Касьяненко ; за ред. М.А. Симоненко. – К. : Вища шк., 1997. – 304 с.
2. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка: Основні положення : навч. посіб. для самост. вивч. дисципліни / В.С. Лозниця. – К. : Екс Об, 2000. – С. 33–34.
3. Макаренко А.С. Педагогическая поэма / Антон Семенович Макаренко. – К. : Веселка, 1986. – 604 с.
4. Макаренко А.С. С любовью и тревогой : сборник / А.С. Макаренко ; сост., вступ. ст., прим. А.К. Романовского, А.Т. Губко. – К. : Изд-во УСХА, 1989. – 368 с.
5. Макаренко А.С. Собрание сочинений : в 5 т. / А.С. Макаренко. – М. : Правда, 1971.
6. Мельникова О.В. Проблеми економічного виховання в педагогічній спадщині А.С. Макаренко : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / О.В. Мельникова. – Харків, 2005. – 21 с.
7. Мосіяшенко В.А. Історія педагогіки України в особах : навчальний посібник / В.А. Мосіяшенко, О.І. Курок, Л.В. Задорожна. – Суми : Університетська книга, 2005. – 266 с.
8. Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти. – К. : Академія, 2000. – 544 с. – (Альма-матер).
9. Фіцула М.М. Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти / М.М. Фіцула. – К. : Академія, 2000. – 544 с.
10. Хархан Г.Д. Виховання сім'янина в педагогічній спадщині А.С. Макаренка / Г.Д. Хархан // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2010. – № 1. – С. 66–71.

Стаття надійшла до редакції 22.01.2013.

Ткаченко К.Ю. Суть поняття “підготовка вихованців до життя” в концепції А. Макаренка

Теоретически рассмотрен педагогический опыт А. Макаренко, касающийся подготовки воспитанников. Реализация опыта А. Макаренко раскрывает суть воспитания, как составляющей целостного педагогического процесса.

Ключевые слова: педагогический опыт А. Макаренко; воспитание гражданина, семьянина, работника; всестороннее развитие воспитанника.

Tkachenko K. The essence of the concept of preparing students for life in the concept Makarenko

The author considers the theoretical teaching experience Makarenko on the preparation of students, as the harmonious development of personality. Implementation experience Makarenko reveals the essence of education as an integral component of the educational process.

Key words: teaching experience Makarenko, raising citizen, family man, an employee, the full development of the pupil.